

ZENGŐ PÉTER

A halál stádiumai Lev Tolsztoj: Ivan Iljics halála c. elbeszélésében

Összefoglalás ♦ *A szenvedés kiemel a mindennapokból, nem engedi végső realitásként értékelni életünket, megszabadít hazug illúzióinktól. A halálhoz közeledve más értéket kapnak dolgaink. Egy lélektanilag hiteles ábrázolásból nyomon követhetjük a halálhoz való viszonyulást a beteg ember és környezete nézőpontjából.*

Tolsztoj az 1884-86-os években írta az Ivan Iljics halálát, megtörtént eset alapján. Az elbeszélés főhőse egy középosztálybeli törvényszéki bíró, akit rákos betegsége döbbsent rá társadalmi környezete és önmaga hamisságaira. Tolsztoj értelmezésében nem a szenvedés és a halál a legszönyűbb, hanem a hazugságokkal, képmutatással, hamis szerepekkel teli élet.

1.1. Ivan Iljics halála után

„Van-e életemnek olyan értelme, amely ne válna semmivé, elkerülhetetlenül bekövetkező halálommal?”¹

Az elbeszélés három részre osztható: az első fejezetből értesülünk a hivatalnok halála után történetéről, a 2-3. fejezet Ivan Iljics „életét” beszéli el, míg a 4-12. részben tárul elénk a haldoklás iszonyú folyamata a megváltó, a szenvedéseknek véget vető beteljesülésig.

A logikus időrend ilyen megváltoztatása kitűnő alkalom arra, hogy Ivan Iljics halálával a környezetében végbemenő „változásokra”, illetve az őt körülvevőknek a halálhoz való viszonyulására irányítsa figyelmünket. A bírósági kollégák így reagálnak közeli munkatársuk elhunytának hírére: *„Pár hete gyengélkedett, úgy rebesgették, hogy betegsége gyógyíthatatlan. Állását fenntartották, de úgy tudták, hogy halála esetén talán Alekszejevet nevezik ki a helyére, Alekszejev helyébe pedig vagy Vinnyikovot, vagy Stabelt. Így hát Ivan Iljics halála hírére a bírósági szobában egybegyűlt urak mindegyikének az volt az első gondolata, hogy milyen hatással lehet ez a haláleset saját rangjára, előléptetésére vagy jó ismerőseiére.”²*

¹ Tolsztoj, 1967: IX. 52.

² Tolsztoj, 1986: 65-66.

A hivatali ranglétrán való várható előremenetel reményén túl „...maga a tény, a közeli jó ismerős halálának ténye, mindazokban, akik értesültek róla, örömet ébresztett: ahogy ez már lenni szokott, örültek, hogy a másik halt meg, nem ők.”³

A „lám, meghalt, én pedig élek” gondolatával jellemezhető a kartársak önámító, öncsaló magatartása. A munkatárs halála nem a saját halandóságukra való rádöbbenés alkalma, éppen ellenkezőleg: megerősítése a maguk halhatatlanságába vetett hazug hitüknek, hamis illúzióiknak, ahogy a részvétlátogatás is csak unalmas kötelezettség, illendőség, üres formáság. Tolsztoj kitűnően jellemzi belső monológjaival szereplőit: az életvidám Schwartz és hivatalnoktársa találkozását, a halottasház komor ünnepélyességét, és a mielőbbi vintpartira kacsintó, játékos kedélyű kolléga huncut gesztusait: „...Schwartz, éppen jött lefelé a lépcsőn... meglátta a belépőt, megállt, és szemével intett feléje, mintha ezt mondaná: »Micsoda butaságot csinált ez az Ivan Iljics; mi ketten, bezzeg... !«”⁴

Pjotr Ivanovics ösztönszerű félelme és elhárító reakciói a halál tényével, a halott testével való szembesüléskor, és a halottasházban tett ideges, tétova, esetlen-ügyetlen mozdulatainak mutatkozik meg. Ivan Iljics meghalt ugyan, de teste hátra maradt az élők számára, bosszantó, tragikus mementóként: „...arca – mint a halottaké rendesen – szebb volt, s főleg jelentősebb, mint eleven korában. Arca azt fejezte ki, hogy amit meg kellett tenni, meg van téve, és helyesen történt. Arckifejezésében ezen felül szemrehányás vagy figyelmeztetés is volt az élők számára.

Pjotr Ivanovics úgy érezte, hogy ez a figyelmeztetés nem helyénvaló, vagy legalábbis órá nem tartozik. Maga sem tudta, miért, rossz érzés fogta el...”⁵

Pjotr Ivanovics haláliszonyában nem lehet pontosan megállapítani, hogy mitől tart inkább: a haláltól vagy a halálfélelemtől? A magasabb özvegyi nyugdíjra áhítozó feleséggel folytatott részvétlen párbeszédben is a halál tényének tagadása, s emlékeztetőinek folytonos elhessegetése tükröződik: a személyiség kétségbeesett önvédelme a hirtelen rátörő iszonyattal

³ Tolsztoj, 1986: 66-67.

⁴ Tolsztoj, 1986: 67.

⁵ Tolsztoj, 1986: 68-69.

Polcz Alaine a következőket írja a Viszonyulásunk a haldoklóhoz és a halott testéhez c. írásában: „Minden halál a saját halálunkra emlékeztet, figyelmeztet, s aki ezzel nem tud szembenézni, annak a haldoklás, a meghalás látványa is kritikusabb, terhesebb.

A tudat nem tud mit kezdeni a „halál” jelenségével, s hiába bontjuk részeire, a lényeg ismeretlen marad, és szorongást kelt. [...] A tetemben is van valami megmagyarázhatatlan, valami idegen és felfoghatatlan.” Polcz, 1989: 51.

szemben, amelyet a már gyermekkor óta ismert Ivan Iljics szörnyű kínszenvedéseinek beszámolója idéz fel benne: *”Háromnapi iszonyatos szenvedés és a halál. Hiszen ez bármely pillanatban, akár most mindjárt bekövetkezhet az én számomra is – gondolta, és elfogta a félelem. De azon nyomban, maga sem tudta, hogyan, segítségére sietett a megszokott gondolatmenet, hogy mindez Ivan Iljiccsel történt, és nem ővele, ővele pedig ez nem történik, nem történhet meg... [...] Újra maga előtt látta a halott homlokát, szája fölé nyúló hegyes arcát, és rettegés fogta el – saját sorsától félt.”*⁶

Pjotr Ivanovics értelmezésében a halál tabu-téma, olyan kellemetlen incidens, ami megzavarja az élet kellemes, langyos folyását, s amire még gondolni sem szabad, mintha ezzel el lehetne üzni fenyegető árnyát. A családtagok reakciói, rideg, elutasító magatartásuk is azt sugallja: haragszanak az elhunyra a halála miatt, s igyekeznek mielőbb napirendre térni a sajnálatos esemény felett. Találón állapítja meg Buda Béla a mindennapjainkban működő elhárító mechanizmusokról: *„Mintha csak a serdülőkor szokott mágikus gondolkodásmódja uralkodna el a mindennapi tudatban is, az az érzés, hogy ha nem gondolunk valamire, akkor az nem is következhet be.”*⁷

Ivan Iljics környezetében egyedül Geraszim szolga fogja fel a halált az élet természetes velejárójaként, Isten akarataként, elkerülhetetlen szükségszerűségként, és egy csöppet sem tragikusan...

1.2. Ivan Iljics „élete”

*„...semmi sem előnyösebb az erkölcsi életre nézve,
mint a halál gondolatával való foglalkozás.”*⁸

*„Ivan Iljics élete egyszerű, mindennapi és iszonyú volt.”*⁹ A Golovin család középső, se nem rideg, se nem szótlán gyermeke *„...mindig szigorúan teljesítette azt, amit kötelességének tekintett, kötelességének pedig mindazt tekintette, amit magas állású személyek annak tekintenek. Sem gyermekkorában, sem később nem kereste felettesei kegyét, nem volt talpnyaló, de [...] vonzódott a magas állású, előkelő emberekhez, mint a pille a gyertya lángjához...”*¹⁰

⁶ Tolsztoj, 1986: 72.

⁷ Buda, 1988: 10.

⁸ Tolsztoj, é. n.: 23.

⁹ Tolsztoj, 1986: 75.

¹⁰ Tolsztoj, 1986: 76.

A Tolsztoj adta jellemzésből fokozatosan kibomlik előttünk egy konszolidálódott, középosztálybeli tisztviselő alacsony horizontú, rövid távlatú életének portréja, aki ún. karriert csinál: fokozatosan, de annál biztosabban lépdel felfelé a hivatali ranglétrán; tartózkodóvá, rigorózussá lesz, az új poszt betöltéséhez nélkülözhetetlen imázs elsajátítása felé törve. Modort és öltözködést csakúgy vált, mint új állást. Hatalmával vissza nem él, minden tekintetben könnyed, kellemes, ildomos és a társadalom helyeslésével találkozó életet él, amiben kétségkívül az élet lényegét látja...

Kellemetlen incidensek ritkán zavarják meg Golovin úr jól felépített életét: felesége szeszélyeskedései, illetlen, csúnya jelenetei ellen a hivatal kitűnően körülbástyázott világába vonul vissza, s könnyedén hártja a goromba jeleneteket, csakúgy, ahogy az élet más, kényelmetlen tényei ellen is kidolgozza a maga taktikáját, önző harcmodorát. Három gyermeke halála szintúgy nem hagy nyomot benne, míg az átmeneti hivatali kudarcok jóval nagyobb súllyal esnek latba, de hamar felülkerekedik a szája ízét megrontó gondokon: magasabb polcra jut, s felesége zsémbeskedését is leküzdi egy új élet-bútor berendezéssel: *„...rengeteg plüss, ébenfa, művirág, szőnyeg és bronz, minél több sötét meg csillogó holmi – egyszóval mindaz, amit bizonyos fajta emberek felvonultatnak, hogy minél jobban hasonlítsanak bizonyos fajta emberekhez.”*¹¹

Ivan Iljics görcsös törekvése – hogy mindenáron betagoľódjon e kellemes és illendő körök életformájába –, sikerrel jár: az arctalan, folyton igazodó, egyéniségét feladó bürokrata típusa lesz a hivatali és a társadalmi örömök, s a kártya játékanak búvőletében. Ahogy közvetlen környezetét, szobáját, úgy rendezi be – illetve le – emberi kapcsolatait is: Golovinék mellől elmaradnak a szégyellni való rokonok és ismerősök; elzárkózik régi barátai elől, s a hivatal válik egyedüli mércéjévé. Mindent ezzel mér, ezen keresztül ítél meg, mindenestől elnyeli őt a bíróság komor épülete.

A könnyed és illendő élet látszólag örökkévaló, öntudatlan, kába élete a megbonthatatlanság illúzióját rejti.

2.1. A haldoklás stádiumai

2.1.1. Elutasítás és izoláció

A tanatológiai szakirodalom – Elisabeth Kübler-Ross nyomán – alapvetően öt fő stádiumra osztja a haldoklás folyamatát. Ezek a következők: *elutasítás és izoláció; düh; alkudozás;*

¹¹ Tolsztoj, 1986: 89.

*depresszió; belenyugvás.*¹² Világos felosztásnak tűnik, de a valóságban – mivel minden haldoklás más és más – sokkal bonyolultabban játszódnak le ezek a jelenségek: egyes fázisok kimaradhatnak, vissza-visszatérhetnek, átfedések fordulhatnak elő, illetve az sem ritka, hogy egyes stádiumoknál végleges megrekedés történik. Ezt látjuk pl. Ivan Iljics családjánál is. Mindezzel természetesen a szakírók is tisztában vannak. Amiért lényegében elkülönítve tárgyalják a fázisokat, az elsősorban a szemléletességet, a fogalmak tisztázását, aprólékos vizsgálatát teszi lehetővé.

A sajnálatos házi baleset következtében megbetegedő, s egyre súlyosbodó állapotú Ivan Iljics implicite értesül gyógyíthatatlanságáról. Ennek állomásai a következők: az orvosok nagyképű fontoskodása és nyugtalanító mellébeszélése, üres semmitmondása; kártyapartnereinek pillantása; a sógor elszörnyedése lesoványodása láttán; a maga megdöbbenései testének, arcának vizsgálatakor, illetve Geraszim egyszerű szavai: „*Mind meghalunk egyszer. Miért ne igyekeznék?*”¹³ Röviden tehát: a környezet jelzései, s a maga kényszerűen eszmélő felismerései. Kübler-Ross és Polcz Elaine is hangsúlyozza a beteg jogát saját helyzetének tisztázására, ahol a kérdés nem az, hogy közöljük-e a tényeket a beteggel, hanem az, hogy miként tárjuk elé életveszélyes állapotát.

A hazugság, amely rendkívül káros ebben az esetben is, feleslegesen megnehezíti az amúgy sem könnyű krízishelyzettel való szembesülést és annak feldolgozását. Úgy tűnik, az élet ugyanazt a taktikát alkalmazta Ivan Iljicssel szemben, amit ő épített fel személyisége védelmére, s melynek hamissága az utolsó pillanatait is megnehezíti. „*Minden szakasztott úgy volt, mint a bíróságon. Ahogy Ivan Iljics nagyképűsködött a vádlottakkal, úgy nagyképűsködött vele a hírneves orvos.*”¹⁴

A hivatalnok ebben a stádiumban orvostól orvosig rohangál, hamis illúziókat táplál, tagadja a tudata mélyén felsejlő szörnyűséget: elfojtani igyekszik halálfélelmét. Környezetének minden empátiát nélkülöző magatartása nagyban hozzájárul a fájdalmak fokozódásához, s az ebből következő állandósuló civakodások, veszekedések és önáltatások fogják szoros gyűrűjűnkbe a kétségbeesetten küzdő személyiséget. „*Lehetetlenség volt tovább áltatnia magát: valami újszerű és rettenetes ment végbe benne, valami olyan jelentőségteljes, amihez fogható még soha életében nem történt vele. Ő, csak ő tudott erről; a körülötte élők nem értették vagy nem akarták tudomásul venni, és azt hitték, hogy minden éppen úgy megy*

¹² Elsősorban Elizabeth Kübler-Ross műveire támaszkodtam. Kübler-Ross, 1988.

¹³ Tolsztoj, 1986: 114.

¹⁴ Tolsztoj, 1986: 95.

*tovább, mint azelőtt. Ez fáj a legjobban Ivan Iljicsnek. [...] ...egyedül kellett úgy élnie a pusztulás szélén, egyedül, egyetlen lélek nélkül, aki megértette és sajnálta volna.*¹⁵

Az *elhárítás* is a „velem ez nem történhet meg” magatartása, ilyen volt az első fejezetben Pjotr Ivanovics halálhoz való (v)iszonya. Az elhárítás rendszerint újra és újra felmerül akkor is, amikor már egészen más attitűd jellemző a haldoklóra. A reményhez szorosán kötődik a reakció, a reményhez, amelyet egyetlen beteg sem ad fel – legalább tudat alatt – egészen az utolsó pillanatokig.

„Az *elutasítás rendszerint időleges védekezési módszer, amit hamarosan felvált a helyzet részleges elfogadása*”¹⁶ – állapítja meg találóan Kübler-Ross. Lehetővé teszi számunkra, hogy kevésbé radikális védekező módszerekkel éljünk, a remény örök jelenlétének támogatása közben, ami ott van az utolsó orvosi vizitben és a gyónás nyújtotta ideiglenes megkönnyebbülésben is. A halálfélelemmel való szembenézés újabb reakciókat vált ki, a képzelgések világát fokozatosan fölváltja a küzdelem.

A sokkos állapot dermedtségét követi a tagadás, majd a harc, hiszen a halálfélelmet nem tudja örökké elviselni az ember: ahogy a Napba sem tudunk vég nélkül tekinteni.

2.1.2. *Düh, alkudozás, depresszió*

Elisabeth Kübler-Ross írja könyvében: „*Mivel tudatalattinkban mindannyian halhatatlanok vagyunk, majdnem elképzelhetetlen, hogy nekünk is szembe kell nézniünk a halállal. Nagyrészt attól függően fogja a beteg fokozatosan feladni elutasító magatartását és fog alkalmazni kevésbé radikális védekező mechanizmusokat, hogy hogyan világosítják fel, mennyi ideje van arra, hogy tudomásul vegye az elkerülhetetlent, és hogy hogyan készült fel egész élete során a reménytelen helyzetekkel való megbirkózásra.*”¹⁷

A korábban ismertetett környezeti tényezők, és az Ivan Iljics „életéről” nyújtott reménytelen kép már előrevetíti az elutasító, a saját halálunk tényét tagadó magatartás elhúzódását, a düh fokát. Konfliktustűrésről nem beszélhetünk Golovin úr esetében, hiszen egész életében következetesen, mondhatni művészi tökélyvel és taktikával kerülte el a krízishelyzetek sokaságát. Környezetének közönye, rideg, az élettől elszakadt világa szintén nem könnyebbíti meg a halállal való szembesülést, amelyről burkoltan, a hazugságok és elhallgatások burkából kihámozva, hallgatózva értesül csak.

¹⁵ Tolsztoj, 1986: 99; 101.

¹⁶ Kübler-Ross, 1988: 86.

¹⁷ Kübler-Ross, 1988: 89.

A düh leggyakrabban az egészséges emberek, illetve Isten ellen nyilvánul meg. A tanatólogusok hangsúlyozzák a düh elfogadását és a környezet különösen fontos szerepét ezekben a nehéz pillanatokban, hiszen a düh teszi lehetővé a végső órák elfogadását is.

A halálélmény viseléséről Polcz Alaine így ír: *„Meghatározza a magatartást a betegség formája... – függ a tárgyi és személyi miliőtől, ami a haldoklót körülveszi, függ a beteg pszichés alkatától, életsorsától stb... De kapcsolatban van ez a magatartás a társadalmi tudatnak azzal a formáló erejével is, ami kimunkálta a haldoklónak a halálról való tudását és élményét.”*¹⁸

A düh torokszorító, Ivan Iljics iszonyú pillanatokot él át a betegszobában a mulatozó társaság zaját hallva: *„Nekik mindegy, pedig ők is meghalnak. Bolondság. Én előbb, ők később, de mindegyikre rákerül a sor. Ők pedig szórakoznak. Barmok!”*¹⁹

Ivan Iljics gyűlölettel figyelni felesége kövér, egészséges testét. Élet és halál szembeállításuk kettőjük megjelenítése. Golovin úr lelkének szörnyű kétségbeesése az a zsilip, amellyel megnyílik a fizikai-lelki szenvedések sokasága: egyúttal megindítja erkölcsi fejlődését is. Jóllehet reményt kelt, útját mégis romboló hatások kísérik. Az önzés falán csak a borzalom, a kín, a szenvedés megtapasztalása nyit utat, s teszi lehetővé a minden változástól rettegő lélek önmagát körülbástyázó falainak ledöntését. *„A szillogizmus példáját, melyet Kiesewetter Logikájában tanult: Kaj ember, az ember halandó, tehát Kaj halandó – világéletében csupán Kajra tekintette érvényesnek és semmiképp sem önmagára nézve. Ott egy Kaj nevű emberről volt szó, általában az emberről és ebben a vonatkozásban a tétel helyes és igaz volt; de ő nem Kaj és nem általában ember...”*²⁰

A kötelességteljesítés automata-létében elsüllyedt közember, a haldokló tudatából felszínre törnek a görcsös élni-akarás biológiai reflexei: megmutatják, hogy mennyire idegen a halál gondolata. A mindennapok szerepjátéka és álarca eltakarta az életet Ivan Iljics elől, ezért áll értetlenül a halál ténye előtt. *„Képtelen volt megérteni, igyekezett elhessegetni magától ezt a gondolatot, mint hazug, helytelen, beteges gondolatot, s más, helyes, egészséges gondolatokat állítani a helyébe. De a gondolat visszatért, nem is mint gondolat, hanem mint valóság, visszajárt és elébe tolakodott.”*²¹

Ivan Iljics az egyetlen igazságot éppen a halál tényében találja meg. A kétség és remény között hánykolódó, környezetének súlyos teher ember ártatlanságának Jóbot idéző,

¹⁸ Polcz, 1989: 22.

¹⁹ Tolsztoj, 1986: 105.

²⁰ Tolsztoj, 1986: 106-107.

²¹ Tolsztoj, 1986: 107.

felpanaszoló, fájdalmas perlekedésében nevezi meg Istent, akiről sem ismerete nem lehet, sem bizalma benne. „*Siratta tehetetlenségét, szörnyű magányát, az emberek kegyetlenségét, Isten kegyetlenségét, Isten nemlétét.*”²²

Az *alkudozás* igen rövid stádiuma rendszerint Istennel történik: vagy a fájdalom csökkentése, a szenvedéstől való megszabadulás vagy az Istennek felajánlott élet jellemzi. Ivan Iljics kéri a szenvedésektől való megváltást, s az élet folytatását „szépen és kellemesen”. A betegszobába visszaszorult léte azonban másfajta feladat előtt áll.

„*Mint látható, elbeszélésében Tolsztoj fokozatosan leépíti az életmód színfalait, eltávolítja díszleteit, megszűkíti, szorosabbra vonja a teret Ivan Iljics körül, hogy végre önmagára figyelhessen, számvetéshez foghasson*” – írja Reisinger.²³ Tragikus ironia rejlik abban, hogy a hivatalnok örök emlékeztetőként magával hordott medalionjára maga vésette rá: *Respice finem!* (Tartsd szem előtt a véget!) Mégis emberfeletti szenvedésekbe kerül a szembenézés.

A *depresszió* stádiumában már nincs számottevő, kétirányú kommunikáció a beteg és környezete között. Ivan Iljics is fokozatosan a belső hangra figyel betegségének végóráiban: a lélek hangjára, a lelkiismeretére, mely megkezdí hősies küzdelmét a személyiség önigazolási kísérleteivel szemben; megtöri az önsajnálát erejét, amelyet a Biblia hamis bűnbánatnak nevez. A Gyermekkorban így ír Tolsztoj Natalja Szavisna haláláról: „...*aki a legjobb és legnagyobb dolgot vitte véghez ebben az életben: sajnálkozás és félelem nélkül halt meg.*”²⁴ Emlékezetesek a Három halál című elbeszélés²⁵ halál-portréi is, amelyek az emberhez méltó, büszke halál szépségét emelik ki.

Tolsztoj ábrázolásaiban a halál legtöbbször nem végzettszerű véletlenként, hanem gondosan előkészített folyamatként jelenik meg. Ivan Iljicsnek lehetősége van a felébredő belső hanggal folytatott dialógusban az élethez való viszonyának tisztázására.

„*Gyötrelmei közül a hazugság volt a legnagyobb, az a hazugság, amelyben – ki tudja, miért – mindenki egyformán részt vett: hogy Ivan Iljics csak beteg, de nem haldoklik, csak viselkedjék nyugodtan... És gyötörte ez a hazugság, bántotta, hogy nem hajlandók beismerni azt, amit mind tudnak és ő maga is tud... [...] Amikor kimentek a szobából, Ivan Iljics úgy érezte, hogy megkönnyebbült: nincs már ott a hazugság.*”²⁶ Ivan Iljics fokozatosan ismeri fel a

²² Tolsztoj, 1986: 124.

²³ Reisinger, 1983: 75.

²⁴ Tolsztoj, 1964: I. 103.

²⁵ Tolsztoj, 1995

²⁶ Tolsztoj, 1986: 113; 123.

hazugságokat: először haldoklása körül, majd egész környezetében, végül eljut az egész élet hazugságának belátásához. Környezetének elidegenedése tőle s az élettől, a francia kifejezések használatában is tetten érhető. Egy „Jean!”- megszólítással Tolsztoj találóbban jellemzi kapcsolatát feleségével, mint a veszekedések terjedelmes leírásával. Környezetéből csak Vaszja fiától és Geraszim szolgájától kap őszinte, emberi gesztusokat. Kübler-Ross fontosnak tartja a gyermek jelenlétét a haldokló mellett, és lehetőség szerinti részvállalását a gyász munkájában.

Geraszim szolga ápolásában a jóság és a segíteni kész áldozatvállalás, részvét tükröződik. Ő az a „természetes”²⁷ ember, akinél a halál fontos, lényegi tartozéka az életnek. Szeretettel és tisztelettel veszi körül gazdáját: valójában Ivan Iljics egyetlen vigasza.

A haldokló előtt végigpereg életének minden fontosabb állomása. Számvetést készít: megidéződnek a gyermekkori emlékek, felderengő, elfojtott kis lázadások, szenvedések. A bomló test és ébredő lélek pillanataiban megváltó felismerésekhez jut el, amelyeket szellemi göggye, önhittsége és öngazolásai az utolsó percekig elfedtek előle. „*De egyszerre rádöbbsent mindannak értéktelenségére, amit védelmez. És nem volt már mit védelmeznie.*”²⁸ Tragédiája nem a halálban, hanem léte értéktelenségében és értelmetlenségében van, amely a halál közeledtével tárul fel előtte tragikus elevenséggel. Sorra omlanak össze előtte az élet hamis bálványai, képtelen banalitásai és illúziói. A halálhoz mért lét más értékrend szerint osztályozza az emberi kapcsolatokat. A haldokló érzés- és gondolatvilágán keresztül megpillantjuk Ivan Iljics igazság- és üdvösségszomját a keresésben, bátorságát a hazugságok és idolk lerombolásában, mielőtt végképp elnyelné a fekete zsák.

3.1. A belenyugvás. A halál

A *belenyugvás* még önmagában nem a boldogság állapota. „*A belenyugvás szinte mentes az érzelmektől.*”²⁹ Nem lemondás, és nem öröm még. Ebbe a stádiumba Ivan Iljicsset elsősorban Geraszim gondoskodása, megértő elfogadása, az igazságkeresés és önvád purgatóriumán átment önmaga juttatja el.

²⁷ Így pl. Kübler-Ross, 1988: 33.

²⁸ Geraszim, mint falusi környezetből kikerülő ember sokoldalúbb és elevenebb kapcsolatban volt az élettel. A tanatológiai szakmunkák megjegyzik, hogy a természet közelében élők a halált az élet elkerülhetetlen körforgásának részeként értelmezik.

²⁹ Hasonló jelenségekről számolnak be haldoklók és klinikai halálból visszatértek, mélyinterjúkban. Moody, 1987.

„Egyszerre egy ismeretlen erő mellbe vágta, oldalba vágta, még jobban elfojtotta a lélegzetét; Ivan Iljics bezuhant a lyukba, és ott, a lyuk végén, valami megvilágosodott. [...] ...nagyot zuhant, meglátta a fényt, és megvilágosodott előtte, hogy élete nem az volt, aminek lennie kellett volna, de ezt még helyre lehet hozni.”³⁰ Minderre az utolsó pillanatig van lehetősége.

Felismerése megszabadítja lelkiismereti démonjától, az önvádtól, s legyőzi a halálfélelmet is. Újjászületik, ahogy a fönixmadár (gyermekkorában hívták így: „le phénix de la famille”). Rádöbben az egyedüli igazságra Geraszim példájából okulva: cselekvő jóság és szeretet, a halálban megtalált emberi közösség értéke.

A megélt és bevezetett élet lezárásában a testi-lelki szenvedések értelmet nyerhetnek. „Még azt akarta hozzátenni: »bocsáss meg«, de ehelyett azt mondta: »bocsáss el« [...] Kereste régi, megszokott halálfélelmét, és nem lelte sehol. Hová lett? Miféle halál? Nem volt sehol a félelem, mert a halál sem volt sehol. A halál helyett világosság volt.

- Hát ez az! – szölt váratlanul, fennhangon. – Milyen boldogság!”³¹

A halál boldog fogadása az egymás felé odaforduló részvétellel és áldozatos szeretettel lehetséges.

IRODALOM

- BUDA BÉLA, DR. (1988): A halál különös pszichológiája. In.: KÜBLER-ROSS, E. (1988): *A halál és a hozzá vezető út*. (ford.: Blasszauer Béla) Budapest, Gondolat Kiadó
- GYÖRI J. (1978): Az ösforrás felé. Életeszmény és haláltudat Tolsztoj elbeszéléseiben. *Új Írás*, 18 (4): 91-96.
- GY. SZABÓ A. (1991): Egy megigazulás története. (Az Ivan Iljics halálának bibliai vonatkozásai) *Vigília* 56 (11): 819-822.
- HAJNÁDY Z. (1977): A halál ábrázolása Lev Tolsztoj műveiben. *Filológiai Közöny* 23 (2-3): 199-210.
- HAJNÁDY Z. (1980): Kikerüli, vagy nem, Lev Tolsztoj a tragédiát? A tragikum és katarzis. *Filológiai Közöny* 26 (2): 169-180.
- HAJNÁDY Z. (1987): *Sötétben is világít a fény. Lev Tolsztoj világa*. Budapest, Európa Kiadó
- KARANCZY L. (1990): *Tolsztoj lélekábrázoló módszere*. Budapest, Akadémiai Kiadó

³⁰ Tolsztoj, 1986: 130.

³¹ Tolsztoj, 1986: 130-131.

- KARANCZY L. (1978): Tolsztoj lélekábrázoló módszerének problémái. *Alföld* 29 (11): 31-35.
- KÜBLER-ROSS, E. (1988): *A halál és a hozzá vezető út.* (ford.: Blasszauer Béla) Budapest, Gondolat Kiadó
- MOODY, R. A. (1987.): *Élet az élet után.* 2., bővített kiadás, Budapest, Ecclesia Kiadó
- POLCZ A. (1989): *A halál iskolája.* Gyorsuló idő. Budapest, Magvető Kiadó
- REISINGER J. (1983): Ivan Iljics halála. In.: SZÁVAI JÁNOS (szerk.): *Boccacciótól Salingerig. Novellaértelmezések.* Budapest, Tankönyvkiadó, 64-87.
- TOLSZTOJ, L. (é. n.): *Mindennapra* III. Budapest, Gutenberg Kiadó
- TOLSZTOJ, L. (1964.) *Művei.* 1. kötet, Budapest, Helikon Kiadó
- TOLSZTOJ, L. (1967): *Művei.* 9. kötet, Budapest, Helikon Kiadó
- TOLSZTOJ, L. (1986): *Ivan Iljics halála.* (ford.: Szöllősy Klára) Budapest, Európa Kiadó
- TOLSZTOJ, L. (1995): *Három halál.* (ford.: Szöllősy Klára) Szentendre, Interpopulart, Populart füzetek 79.
- TÖRÖK E. (1978): Világtudat és regényforma. *Filológiai Közlöny* 24 (3-4): 410-417.
- VIDMAR, J. (1977): Két halál. In.: *Esszék és meditációk.* (ford.: Szilágyi Károly, B. Szabó György) Szabadka, Fórum Kiadó, 35-40.

Zengő Péter
menedzser
SOTE, TSK (MST)
e-mail: cancel.zp@gmail.com